

Pavel Borský

Mikulovský hrad do poloviny 16. století

Mikulovský zámek, pohled z Kozího vršku (foto Milan Karásek)

Středověký hrad postavený na kopci nad městem Mikulovem z větší části zmizel ve zdech raně barokního zámku ze 17. století, přestavěného po požáru roku 1719. Nyní komplex na Zámeckém vrchu sestává ze čtyř nádvoří. Budovy zámku jsou seskupeny kolem dvou nádvoří, předzámčí sestává rovněž ze dvou nádvoří. Hlavní přístupová cesta vede z mikulovského náměstí bránou u bývalé budovy vrchnostenských úředníků (nyní Náměstí č. 28/23) na svažité trojúhelníkové prostranství u zámecké zahrady. V pramelech bylo nazýváno Zámecké náměstí nebo Úřednický dvůr. Od zahrady na jižní straně je odděleno architektonicky ztvárněnou arkádovou stěnou. Na severní straně je zeď se slepými arkádami, nikami a bránou vedoucí do hospodářského dvora nazývaného Oslí dvůr, kde se mimo jiné nacházely stáje poštovních koní. V horním cípu prostranství stojí klenutá tunelovitá Temná brána. Cesta bránou prochází do hrazeného koridoru stoupajícího po severovýchodním úbočí Zámeckého vrchu nad farní kostel sv. Václava k pozdně středověké hranolové věži na severním konci hřebene. Věž je ze dvou stran obestavěna patrovými obytnými stavbami.

V ústí koridoru do předzámčí je cesta přehrazena kulisovou bránou. Za ní se komunikace stáčí k jihu a prochází nálevkovitě se rozšiřujícím protáhlým I. nádvořím. Nádvoří obklopují bývalé barokní stáje a zimní jízdná na levé (východní) straně a bývalé zámecké divadlo Františka z Dietrichsteina (poté knihovna) s přístavkem účtárny na pravé (západní) straně. Při patě skalního suku se středověkou britovou věží cestu přetíná další kulisová brána, kterou se prochází na okrouhlé II. nádvoří (bývalé předhradí). Na levé (východní) straně navazuje na bránu přestavěná renesanční dělostřelecká bašta. K ní je

připojená patrová budova označovaná jako důstojnický trakt. Na západě se při patě středověké válcové věže nazývané Udírenská nachází druhý vjezd na nádvoří, a to z kočárové cesty vybudované ve čtyřicátých letech 19. století na místě západního parkánu.

Východní portál Temné brány na Úřednickém dvoře

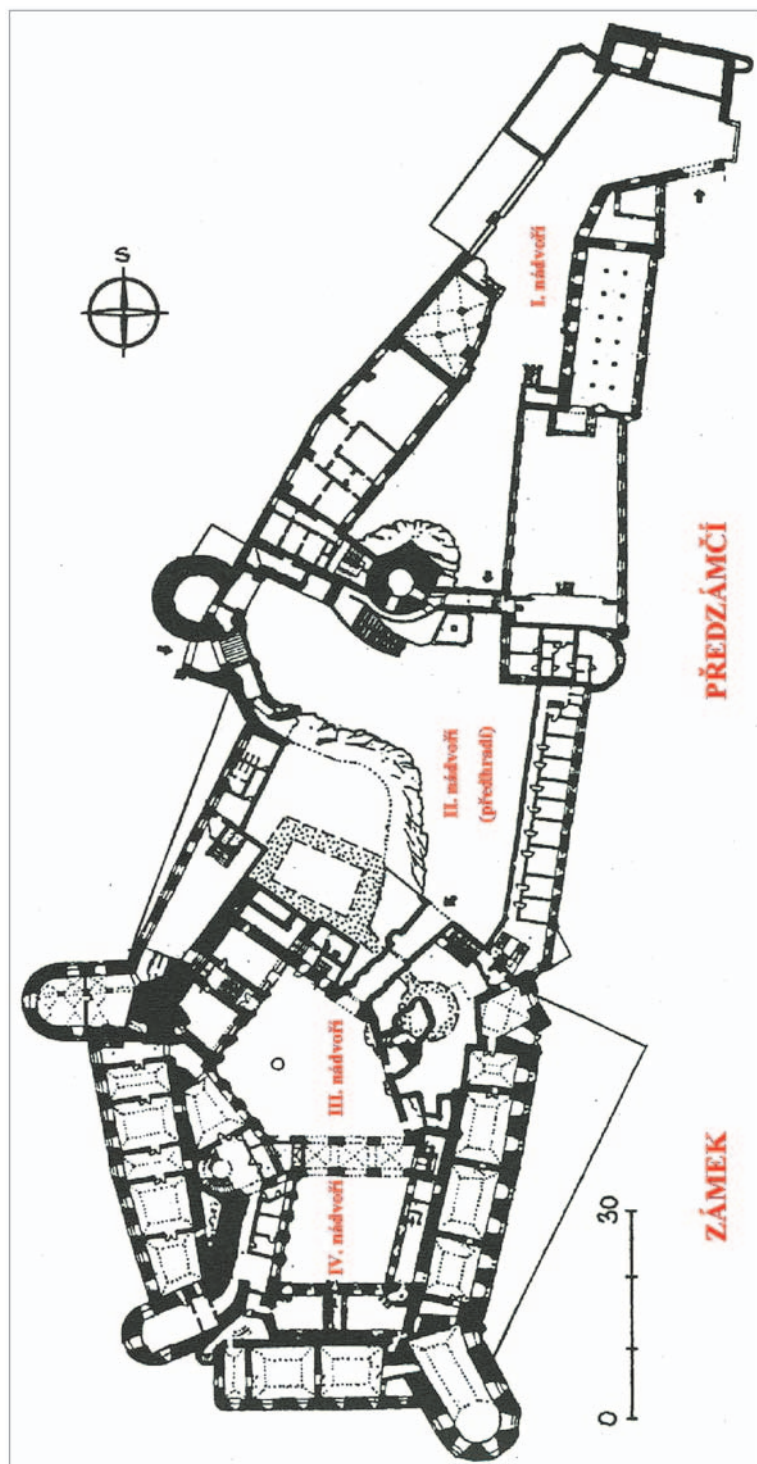

Kulisová brána na I. nádvoří (foto Daniel Kamenár)

Do nádvoří vystupuje skalní masiv, na němž stojí severní křídlo zámku s původně raně barokním Sálem předků. Umístění sálu nebylo náhodné, protože v těchto místech se nacházelo středověké hradní jádro. Sál předků byl na počátku 17. století vestavěn do renesančního rondelu, jehož součástí se stala část nejstaršího hradního paláce z první poloviny 13. století. Do vlastního zámku vede při patě masivu ve skále zčásti vysekaná a zčásti vyzděná Skalní brána. Nad bránou vystupuje válcová, v horních podlažích osmiboká věž s kaplí Panny Marie a sv. Jana Evangelisty ze 14. století. Skalní brána ústí na zámecké nádvoří rozdělené uzavřenou chodbou na arkádách na dvě části (III. a IV. nádvoří).

V roce 2019 autor příspěvku zpracoval stavebněhistorický průzkum dvou autentických středověkých staveb v zámeckém komplexu – britové věže a Udírenské bašty na bývalém předhradí – s revizí dosavadních názorů na genezi zástavby hradu. V témže roce byl dokončen i stavebněhistorický průzkum celého areálu.¹ V tomto souhrnném pohledu na stavební vývoj se díky několika novým poznatkům ozřejmily některé dosud nerozpoznané souvislosti. Poznání stavebních dějin zámku však zůstává navždy omezeno jedním tragickým zlomem v jeho dějinách.

¹ Viz BORSKÝ, Pavel: Zámek Mikulov – dvě věže. Stavebněhistorická dokumentace, Brno 2019. Zadavatelem průzkumů bylo Regionální muzeum v Mikulově. Průzkum zámku byl zpracován v rámci projektu Evropského fondu pro regionální rozvoj „I-CULT: Mezinárodní kulturní platforma“, jehož součástí bylo i vyhotovení modelu středověkého hradu.

Schematický plán zámku a předzámčí s označením jednotlivých nádvoří, použitým v textu. Půdorys areálu v úrovni přízemí podle Jiřího Kostky z roku 1962. Tečkované je vyznačen zákres obytné věže hradu z první poloviny 13. století dle průzkumu Josefa Hyzlera z roku 1955 a válcové věže s kaplí Panny Marie a sv. Jana Evangelisty (doplnil Miroslav Plaček).
 Prevzato z: PLAČEK, Miroslav: Ilustrovaná encyklopedie moravských hradů, hradečků a tvrzí, Praha 2001, s. 381, obr. 723.

Půdorys přízemí mikulovského zámku na konci 18. století
Státní okresní archiv Břeclav se sídlem v Mikulově, fond S

Břítová věž na bývalém předhradí se zdvojenou střílnou u břitu, který je natočený k severu ve směru předpokládaného útoku (foto Milan Karásek)

Vnější portál Skalní brány. Pravoúhlá vpadlina byla možná určena pro středověkou mříž nebo padací most. Rám také mohl vzniknout až při prodloužení brány o přední tunelovitou část v 18. století (foto Daniel Kamenár)

Visutá chodba na arkádách v 17. století rozdělila nádvoří zámku na dvě části (foto Daniel Kamenár)

I. nádvoří s pohledem na britovou věž na bývalém předhradí. Vlevo je průčelí jízdárny, vpravo bývalé zámecké divadlo. Nejstarší známé a datované fotografie zámku pořídil baron Raimund von Stillfried und Rathenitz (1839–1911) pro album *Burgen und Schlösser Mährens*, které roku 1888 vydal August Prokop. Album svých sídel věnovala moravská šlechta Františku Josefu I. ke čtyřicátému výročí vlády.

Obnova a průzkumy po roce 1945

V posledních dnech druhé světové války, 22. dubna 1945, vypukl v mikulovském zámku požár, v historii sídla v pořadí druhý, který byl však zřejmě daleko ničivější než požár roku 1719.² Po třech dnech řádění živlu, jež nikdo nehasil, se zámecké budovy kolem III. a IV. nádvoří proměnily v ruiny. Shořely všechny krovy, stropy a zřítily se některé klenby. V následujících letech se v opuštěné stavbě propadly další klenby zatížené suti-nami a v roce 1948 se zřítla horní část středověké válcové věže po úroveň arkýře kaple Panny Marie a sv. Jana Evangelisty. Na předzámčí požár zasáhl bývalý důstojnický trakt na východní straně II. nádvoří. Ostatní budovy byly jen poškozeny dělostřelbou.

Nejpodstatnější událostí v následném vývoji poválečné obnovy objektu se stalo založení Spolku pro obnovu mikulovského zámku v Mikulově. Přípravný výbor se sešel 25. září 1947 a ustavující valná hromada se konala 20. března 1948. Organizace nebyla spolkem v tradičním slova smyslu. V prvé řadě sdružovala Okresní národní výbor Mikulov, Místní národní výbor Mikulov, všechny místní národní výbory mikulovského okresu, některé školy a podniky. Hlavním účelem a smyslem existence spolku bylo převedení

² Tento požár byl s největší pravděpodobností připraven ustupujícími jednotkami německé armády nebo nacistickým vedením města. K požáru a jeho příčinám i následkům naposled RICHTER, Jan: Ještě jednou o požáru mikulovského zámku v dubnu 1945, *RegioM. Sborník Regionálního muzea v Mikulově*, roč. 2002–2003, s. 61–67 a KORDIOVSKÝ, Emil: Válečné škody na mikulovském zámku a Svatém kopečku, *Jižní Morava*, roč. 47 (2011), s. 181–195.

Mikulovský zámek po požáru v roce 1945 (archiv Regionálního muzea v Mikulově)

zámku do jeho vlastnictví a vyjednávání se státními orgány o podpoře a financování obnovy. Na začátku roku 1948 doporučil Zemský národní výbor v Brně spolku brněnského architekta Otakara Oplatka (1907–1985), který v letech 1946–1948 úspěšně rekonstruoval zámek v Náměšti nad Oslavou. S architektem začal spolek hned jednat a projektové práce mu definitivně zadal 7. června 1948. Obnova se v první řadě týkala objektů na I. a II. nádvoří, od roku 1951 se přenesla i do hlavních zámeckých budov. Rekonstrukce skončila definitivně až v roce 1962 a byla vedle rekonstrukce Betlémské kaple v Praze a bratislavského hradu právem hodnocena jako mimořádná památková akce v celém tehdejší Československu.³

³ Viz OPLATEK, Otakar: Obnova Mikulova na Moravě, *Architektura ČSR*, roč. 15 (1956), č. 10, s. 538–544. K poválečné obnově zámku podrobně HRBKOVÁ, Marcela: Otakar Oplatek a rekonstrukce historické architektury po roce 1945, Brno 2014 (diplomová práce).

II. zámecké nádvoří po zřícení horní části věže s kaplí Panny Marie a sv. Jana Evangelisty
(foto archiv Regionálního muzea v Mikulově)

I. a II. nádvoří s břitovou věží na fotografii z doby poválečné obnovy (asi 1954). Muzeum města Brna, odd. dějin architektury, sbírkový fond Otakar Oplatek (nepracováno), album 28, č. 1.

Po požáru se naskytla jedinečná a neopakovatelná možnost pozorovat a dokumentovat obnažené konstrukce s opadávajícími omítkami a nahlédnout detailně do stavebního vývoje hradu i zámku. První pozorování učinil předseda Musejního spolku v Mikulově, ředitel mikulovského muzea a později i konzervátor státní památkové péče pro okres Mikulov Karel Jüttner (1883–1959). Mimo jiné v zimě 1948 vyjednal pořízení fotodokumentace zámku Státním fotoměřickým ústavem. V roce 1952 sledoval výkop kanalizace v trase příjezdové cesty do zámku a dokumentoval archeologické nálezy starší zástavby v Temné bráně.⁴

Stěžejní pak byl průzkum architekta Josefa Hyzlera (1923–2010) z Prahy, který za blíže neznámých okolností 25. října 1955 nabídl odboru kultury Krajského národního výboru v Brně *provedení historicko-umělecké analýsy stavebního vývoje zámku*. Odbor kultury průzkum 4. listopadu 1955 objednal s tím, že měl být odevzdán do 10. prosince téhož roku a výsledky analýzy měly být zaneseny do Oplatkova zaměření zámku. Lze jen litovat toho, že Hyzlerův průzkum je dnes nezvěstný, protože představoval kvalifikovaný rozbor stavebního vývoje, sestavený na základě jedinečných pozorování.⁵

Nejstarších staveb na Zámeckém vrchu se dotkla lokální archeologická sondáž Borise Novotného (1922–1983) v roce 1956 v západním křídle zámku na III. nádvoří. Nálezy byly

⁴ K osobě K. Jüttnera KOCÁBOVÁ, Darja: Nebýt jeho, zámek by snad ještě hořel..., RegioM. Sborník Regionálního muzea v Mikulově, roč. 2008, s. 103–112. Jüttner v prosinci 1951 upozornil památkový úřad v souvislosti s novostavbou zřícené horní poloviny věže na to, že původní arkýř nad oknem kaple ve věži byl výrazně vyšší. Také oznámil, že v přízemí důstojnického traktu na II. nádvoří byla odstraněna u dvou oken kamenná ostění, v jednom případě s nápisem „Frz. von Dietrichstein“. Korespondence s úřadem a nálezková zpráva z archeologického výzkumu z roku 1952 je uložena v Archivu Národního památkového ústavu – územní odborné pracoviště Brno (dále Archiv NPÚ – ÚOP Brno), fond Státní památkový úřad pro Moravu a Slezsko se sídlem v Brně, sign. P 127/5, kart. 127.

⁵ Korespondence k zadání průzkumu viz Archiv NPÚ – ÚOP Brno, fond Státní památkový úřad pro Moravu a Slezsko se sídlem v Brně, sign. P 127/5, kart. 127. Architekt Josef Hyzler v letech 1960–1993 působil ve Státním ústavu pro rekonstrukce památkových měst a objektů (SÚRP MO) v Praze.

Karel Jüttner nad prvním patrem východního křídla zámku při opravách v roce 1952
(foto archiv Regionálního muzea v Mikulově)

vyhodnoceny jako pozůstatky dřevěných roubených staveb hradiska, které předcházelo kamennému hradu na Zámeckém vrchu a zaniklo požárem ve 12. století.⁶

Hrad v písemných pramenech

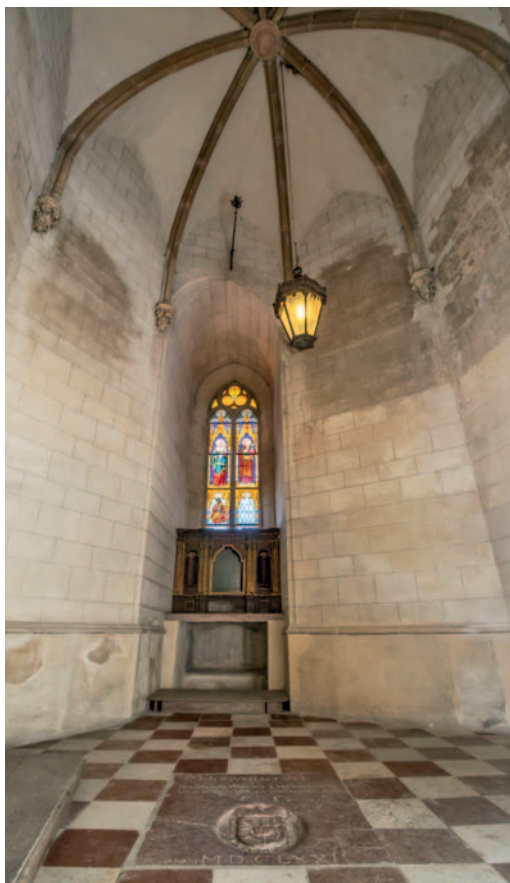
K nejasným počátkům hradu ze 13. století se vážou listiny z let 1218 a 1249. Roku 1218 se uvádí Štěpán z Medlova jako purkrabí mikulovského hradu v listině, která je falzem, jež ovšem vzniklo do poloviny 13. století. Území kolem Mikulova však v té době patřilo rodu erbu lekna, jenž hrad Mikulov i osadu v podhradí nejspíše držel lénem. Štěpán z Medlova ve službách Přemysla Otakara I. zde purkrabím být nemohl. Nakonec ale původně zeměpanský hrad připadl roku 1249 Liechtensteinům. K 14. lednu 1249 markrabě Přemysl Otakar předal hrad Mikulov s příslušenstvím Jindřichovi I. z Liechtensteina († 1265/1266), přičemž dosavadní majitelé Vilém z Drnholce a jeho bratr Heřman, potomci Viléma z Pulína, se hradu 17. listopadu téhož roku vzdali.⁷

Jedinými písemnými prameny, které vypovídají – navíc jen zprostředkovaně – o stavebním dění na mikulovském hradě za celé středověké období, jsou listiny, vztahující se

⁶ Viz NOVOTNÝ, Boris: Mladohradištní objekt na zámku v Mikulově, Přehled výzkumů, roč. 1 (1956), s. 78; NOVOTNÝ, Boris.: Počátky raně středověkého osídlení v prostoru Mikulova na Moravě a jeho hradu, *Archaeologia historica*, roč. 2 (1977), s. 211–218. Další archeologické průzkumy na III. a IV. nádvoří se uskutečnily v letech 2009 a 2012. Byly mimo jiné opět nalezeny spálené dřevěné konstrukce dendrochronologicky datované do doby po roce 1072. Viz TRAMPOTA, František: Výsledky menších archeologických výzkumů ve vztahu ke stavební historii Mikulova, *RegioM. Sborník Regionálního muzea v Mikulově*, roč. 2015, s. 12–20; BALCÁRKOVÁ, Adéla – KALHOUS, David: Vývoj moravsko-rakouské hranice v raném středověku. Mikulov – vstupní brána na území Moravy, *Památky archeologické*, roč. 107 (2016), s. 117–180.

⁷ K výkladu poměrů na počátku 13. století naposled SVOBODA, Miroslav a kol.: Mikulov, Praha 2013, zvl. s. 48–52.

ke zřízení hradní kaple v roce 1380.⁸ Mikulovský farář Matouš vydal 9. června 1380 listinu, v níž vydává souhlas se zřízením kaple na mikulovském hradě za náhradu 12 šilinků ročního platu z mlýna ve vsi Bohumilice (zaniklá ves u Bavor). Kapli zřizují v listině uvedení bratři Jan I. († 1397) a Jiří II. z Liechtensteina († 1398). Téhož roku Jan I. v listině z 11. listopadu obdaroval kapli každoročním platem na věčné světlo a zádušní mše za příslušníky fundátorského rodu, jemuž přínáleželo patronátní právo. Z dikce listiny vyplývá, že kaple na hradě již existuje, ale teprve má být zasvěcena Panně Marii a sv. Janu Evangelistovi. Dne 24. dubna 1381 Jan I. jménem kaple dále rozšiřuje o desátek ze Staré Hory v Mikulově. Hradní kaplan Mikuláš z Vyškova se pak 3. května 1381 zavázal pod pokutou sloužit zde každý den mši. V průběhu roku 1384 bylo ve třech listinách – z 11. ledna, 6. února a 2. dubna – stvrzeno zřízení kaple a její postavení vůči olomouckému biskupu Petrovi III., dolnokounického kláštera a mikulovskému faráři. V letech 1386 a 1391 biskup Petr III. a papež Bonifác IX. udělují kapli odpustky. Jan I. z Liechtensteina, jeden z fundátorů, ve své závěti z 21. října 1396 věnoval kapli stříbrný kalich a přikázal vyrovnat dluh ve výši 200 moravských hřiven.⁹

Interiér kaple Panny Marie a sv. Jana Evangelisty po úpravě z 19. století (foto Daniel Kamenář)

Stavební vývoj hradu v literatuře

První pojednání o stavebním vývoji hradu i zámku publikoval v roce 1904 architekt a ředitel tehdejšího Uměleckoprůmyslového muzea v Brně August Prokop. Na několika místech svého díla o dějinách umění na Moravě komentoval útržkovitě přestavby středověké i barokní a od zámeckého archiváře Wilhelma Klemma byl dobře zpraven také o stavbách 19. století.¹⁰

⁸ K listinám ZEMEK, Metoděj – TUREK, Adolf: Regesta listin z lichtenštejnského archivu ve Vaduzu z let 1173–1526, Sborník archivních prací, roč. 33 (1983), č. 1, s. 149–296; BISTRICKÝ, Jan – SPURNÝ, František – VÁCLAVEK, Ludvík – ZEMEK, Metoděj (ed.): Moravské a slezské listiny lichtenštejnského archivu ve Vaduzu. Díl I: 1173–1380, Mikulov 1991. K roku 1411 se ještě údajně připomíná kaplan Hans Ammelprecht. Viz RICHTER, Václav – KRSEK, Ivo – STEHLÍK, Miloš – ZEMEK, Metoděj: Mikulov, Brno 1971, zvl. s. 90.

⁹ K dějinám kaple DOHNALOVÁ, Petra: Středověké sakrální stavby a jejich doklady na moravských hradech, Brno 2006 (diplomová práce), zvl. s. 93–102 a KOUDELA, Miroslav: Mikulovská hradní kaple v listinách 14. století, RegioM. Sborník Regionálního muzea v Mikulově, roč. 2012, s. 43–50.

¹⁰ Viz PROKOP, August: Die Markgrafschaft Mähren in kunstgeschichtlicher Beziehung. Band I–IV, Wien 1904, s. 96–98, 384–385, 552–553, 1114; 1144–1146, 1149–1150.

Za nejstarší hradní jádro, pocházející z poloviny 12. století, případně z doby kolem 1130, označil nynější II. nádvoří s britovou věží a Udírenskou baštou. K jádru patřila též válcová věž s kaplí Panny Marie a sv. Jana Evangelisty. Za původní románskou hradní kapli ovšem označil renesanční dělostřeleckou baštu na východní straně nádvoří se zaobleným čelem, které mu asi připomínalo apsidu. Do jádra hradu vedla dle Prokopa brána po východní straně britové věže. Hrad v rozsahu III. a IV. nádvoří měl vzniknout až ve druhé polovině 13. století.¹¹

II. nádvoří (předhradí) s britovou věží na skalním suku v pohledu k severu. Za věží je střecha knihovny (bývalého divadla). Vlevo za krytým arkádovým schodištěm vystupuje kuželová střecha Udírenské bašty. (foto Pavel Borský 2019)

V pořadí druhý příspěvek publikoval v roce 1912 historik a výtvarný kritik Albert Rille. Jako mikulovský zámeký správce a archivář v letech 1907–1910 měl možnost studovat knížecí archiv, což mu ještě i v letech 1911–1912 umožnil Hugo z Dietrichsteina (1858–1920). Rille se věnoval výhradně stavebním aktivitám Dietrichsteinů.¹² Pokud se dotkl středověké minulosti, podržel se výkladu A. Prokopa. Prokopův poněkud kuriózní výklad geneze mikulovského hradu také převzali autoři soupisu památek Dolního Rakouska z roku 1941, jen s pozměněným datováním původního hradu do doby kolem 1200.¹³

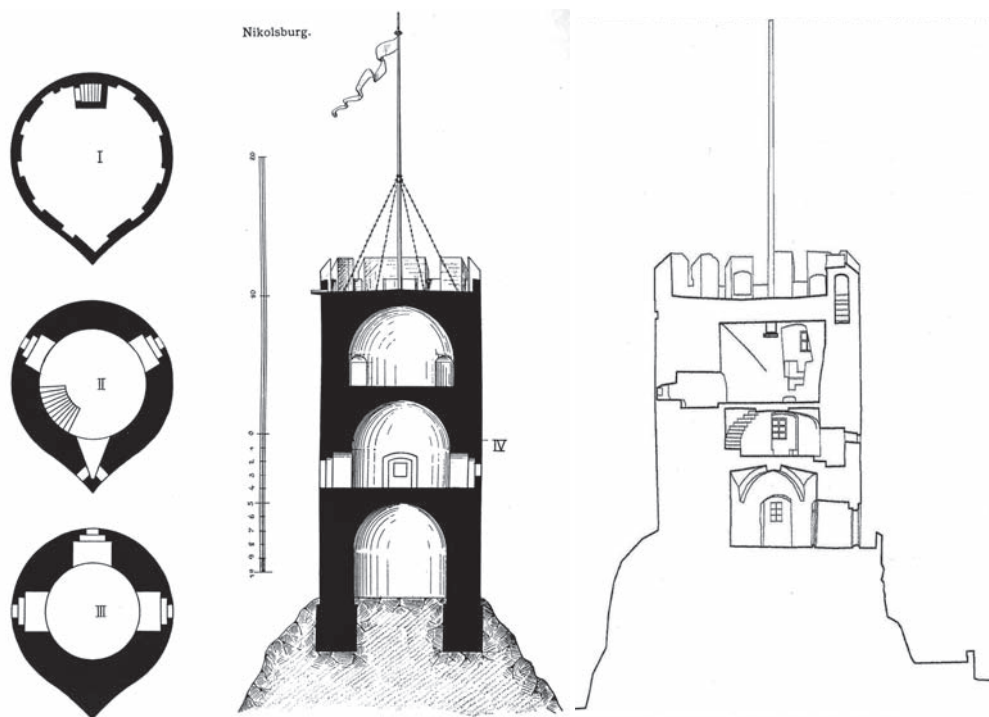
Další dvě publikace vznikly s velkým časovým odstupem po válce a autoři už čerpali z Hyzlerova terénního průzkumu. Zprostředkovaně jsou tak i dnes k dispozici alespoň některé jeho úvahy týkající se podoby středověkého hradu. První publikací byl podrobný

¹¹ Viz PROKOP, c. d., zvl. s. 96–97.

¹² Viz RILLE, Albert: Von den fürstlichen Bauherrn Nikolsburg, Zeitschrift des Vereins für die Geschichte Mährens und Schlesiens, roč. 16 (1912), s. 265–301.

¹³ Viz DEHIO, Georg – GINHART, Karl: Handbuch der deutschen Kunstdenkmäler in der Ostmark. Band I: Wien und Niederdonau, Wien 1941, s. 351–354.

průvodce od Jiřího Kostky z roku 1962.¹⁴ S odvoláním na archeologické nálezy postavil na počátek vývoje zástavby dřevěné hradiště v jižní části kopce. Stavbu kamenného hradu zahájil Jindřich z Liechtensteina. Hrad měl podobu *čtvercového* paláce (zjevně dle J. Hyzle-
ra), který byl v letech 1260–1280 postaven na nejvyšším skalním útesu. Na severní straně palác chránila britová věž postavená v čele hradby, jež se po stranách stáčela při patě skalního útesu s palácem a ohraničovala i prostranství starého hradiště na jihu. Vrcholně

Zaměření britové věže, které publikoval v roce 1904 August Prokop, půdorysy a řez

Zaměření britové věže z roku 2019, řez (Geovap Pardubice, s. r. o.)

středověký hrad byl v Kostkově interpretaci tedy neobyčejně rozlehlý. V roce 1384 byla postavena válcová věž s kaplí a do stejné doby Kostka také kladl rozšíření hradu v jižní i severní části. Na jihu se měla hradba posunout až *na samý okraj srázu*, a ohrazená plocha se tudíž dále zvětšila. Na severu vzniklo nové předhradí opevněním *nástupní plochy* před britovou věží (tj. I. nádvoří). V nejsevernějším cípu tohoto předhradí byla postavena hranolová věž. Vedle věže Kostka situoval bránu do hradu. Přístupová cesta měla serpentinami stoupat od Brněnské brány městského opevnění. Na její ochranu byla ve druhé polovině 14. století postavena věž na Kozím vršku, *která měla střežit cestu, probíhající úžlabinou*. Za bránou cesta vedla kolem britové věže k úpatí útesu s palácem. O přístupu do paláce autor mlčí. Dodatečně (zřejmě ve druhé polovině 14. století?) byl ve skále proražen tunel vedoucí na nynější III. zámecké nádvoří (tj. Skalní brána). Kolem roku 1520 měly být *na severovýchodní a severozápadní straně před palácem* vystavěny obytné trakty. Údajně v letech 1540–1550 bylo opevnění hradu dále zesíleno výstavbou čtyř předsunutých bastionů. K výstavbě nejmohtnějšího, severního bastionu byly zčásti využity zdi starého paláce,

¹⁴ Viz KOSTKA, Jiří: Mikulov. Městská památková rezervace, státní zámek a okolí, Praha 1962, zvl. s. 4n., s. 10, 12.

který tehdy zanikl. Ve výkladu zůstala opomenuta Udírenská věž u západního vstupu na II. nádvoří. Lze předpokládat, že ji autor spojoval se stavbou renesančních rondelů.

Druhý rozbor historické zástavby hradu a zámku publikoval Václav Richter v roce 1971.¹⁵ Na několika místech se výslovně odvolával na průzkum J. Hyzlera, a měl ho tudíž jistě k dispozici. Datování některých částí hradu otočil, a vytvořil tak po Kostkovi druhou podstatnou verzi výkladu stavebního vývoje. Za nejstarší část zeměpanského hradu z let 1218–1249 označil v návaznosti na Hyzlera lichoběžníkový palác o rozměrech 11 × 16,5 m na skále vedle Skalní brány.¹⁶ Věž s kaplí na druhé straně průrvy s bránou označil za původní věž hradu z doby před rokem 1218. Vedl ho k tomu zejména tvar věže, protože válcový bergfrit považoval dle soudobých výzkumů Dobroslava Menclové za typický pro české prostředí raného 13. století. Předpokládal spojení paláce a věže hradbou s ochozem. Kaplí Panny Marie a sv. Jana Evangelisty považoval za dodatečnou vestavbu vloženou do věže v letech 1380–1384. Skalní bránu označil za původní vstup do hradu. Přístupová cesta vedla přesně opačně než současná a stoupala po východním úbočí Zámeckého vrchu nikoliv k severu, ale k jihu. Obtáčela kopec a na západním svahu směřovala k bráně, která se od počátku nacházela u Udírenské bašty. Bašta však se starým vstupem nesouvisela, protože věž byla Hyzlerem označena až za pozdně gotickou (jak V. Richter výslovně uvedl).¹⁷ Předhradí s britovou věží (tj. II. nádvoří) mělo vzniknout ve 14. století stejně jako další předhradí na severu (tj. I. nádvoří) s hranolovou bránou (tj. severní hranolovou věží).¹⁸ Tím se cesta po západním úbočí dále protáhla a vedla až k severnímu cípu areálu (severní hranolová věž ovšem nikdy bránou nebyla). Kolem roku 1218 měly být postaveny velké dělové bastiony ve vlastním hradu, Udírenská bašta (tím Richter popřel výše uvedené Hyzlerovo datování) a bašta na východní straně II. nádvoří. Z této pasáže textu nepřímě vyplývá, že přístup do hradu vedl od severu přes I. nádvoří na II. nádvoří vedle britové věže. K osudu západního vstupu se autor již dále nevyjadřuje. V této době měla být dále před válcovou věží postavena *pětiboká věžovitá stavba*, kterou podle všeho mínil nakoso postavený hranolový útvar na východní straně předhradí (pětiboký půdorys tohoto útvaru je zakreslen na plánech zámku z let 1719 a 1785, útvary jsou však dva vedle sebe).

Ve výkladech J. Kostky a V. Richtera se vyrýsovaly dvě základní varianty datování: datování válcové věže v hradě kolem 1218 nebo kolem 1384 a datování britové věže na předhradí mezi roky 1260–1280 nebo do 14. století. Další autoři datace různě kombinovali, přičemž rozptýl datování britové věže pokryl období přibližně jednoho století – od doby před polovinou 13. století po počátek 14. století.¹⁹ V roce 1995 vystoupil se zcela odlišným názorem Jiří Varhaník. Stavbu datoval do pokročilého 15. století, a vrátil se tak

¹⁵ Viz RICHTER – KRSEK – STEHLÍK – ZEMEK, c. d., zvl. s. 89–96. Kniha vyšla po Richterově smrti a zůstala v některých pasážích nedokončeným torzem. Úvodní Richterovy statě z knihy (s. 9–28) zařadil Z. Kudělka do antologie nejvýznačnějších Richterových prací, kterou sestavil s B. Samkem. Viz RICHTER, Václav: Umění a svět. Studie z teorie a dějin umění, Praha 2001, s. 176n.

¹⁶ Neznámo proč kategoricky vyloučil existenci hradiska, byť ji naznačil průzkum B. Novotného už roku 1956.

¹⁷ Vypovídá o tom i dochovaná agenda k Hyzlerově průzkumu. Krátce před jeho ukončením se 6. prosince 1955 konala prohlídka zámku s K. Jüttnerem a M. Stehlíkem z památkového úřadu a „... byly objasněny některé dosud nejisté stavební etapy. M. j. určena také věž s břítem na 1. nádvoří do zač. 16. stol., nikoliv kol 1280, jak se dosud tvrdilo“. Viz Archiv NPÚ – ÚOP Brno, fond Státní památkový úřad pro Moravu a Slezsko se sídlem v Brně, sign. P 127/5, kart. 127.

¹⁸ Richterův popis britové věže (*Věž s břítem má nad sebou tři prostory kopulovitě zaklenuté a je zakončena cimbuřím. Je přístupná ve středním podlaží.*) vychází zjevně ze zavádějícího řezu věži, publikovaného A. Prokopem.

¹⁹ Viz LÍBAL, Dobroslav: Městská památková rezervace, Brno 1970, zvl. s. 3; MENCLOVÁ, Dobroslava: Beitrag zur Typologie der mährischen Burgen, Sborník prací Filosofické fakulty brněnské univerzity. Řada F: uměnovědná, roč. 14–15 (1970–1971), s. 97–127, zvl. s. 119; MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk – PLAČEK, Miroslav: Nástin vývoje hradní architektury vrcholného středověku na Moravě a ve Slezsku do období husitských válek, Archaeologia historica, roč. 13 (1988), s. 220–249, zvl. s. 224.

k Hyzlerovu datování. Upozornil na vpadlinu pro padací můstek u vstupu do přízemí věže a na sedlový portálek v interiéru. Závěrem konstatoval, že hrad s takto datovanou britovou věží zabíral *pouhý zlomek* rozlohy zámeckého komplexu.²⁰

V soupisu moravských památek z roku 1999 se Bohumil Samek přidržel osnovy Richtero-
vy, přičemž Varhaníkovo datování britové věže na předhradí nerefletoval. Jádrem hradu měl být válcový bergfrit a čtyřboký palác z doby před rokem 1218. Do hradu vedla cesta od zápa-
du. Od výkladu V. Richtera se B. Samek lišil tím, že severní předhradí (II. nádvoří) kladl už do
druhé poloviny 13. století. Tehdy tedy vznikla věž s břitem a přístupová cesta byla dovedena
k věži (vedla zřejmě už od severu?). Po polovině 15. století mělo vzniknout I. nádvoří s hrano-
lovou věží a k předhradí (II. nádvoří) byla *kolem r. 1500* připojena Udírenská bašta.²¹

V nejmladší kastelologické literatuře byly Kostkovy a Richterovy názory modifiková-
ny tak, že nejstarší jádro hradu tvořil donjon na temeni skály, možná s ohrazeným dvor-
kem na severní straně. V této podobě hrad existoval před polovinou 13. století (*s možná i rozestavěnou britovou věží*). Předhradí s britovou věží vzniklo po polovině 13. století.
Válcovou věž postavili až Liechtensteinové někdy mezi léty 1249–1350 (případně už do
konce 13. století). V roce 1380 do ní vložili kapli. V tomto duchu provedl v roce 2008 Pavel
Šimeček publikované kresebné rekonstrukce jednotlivých fází.²² Je s podivem, že větší
pozornost nevzbudil významný objev, který v roce 2004 zveřejnil Václav Hortvík. Ukončil
dlouholeté spory o nedatovanou anonymní mědirytinu z Rakouské národní knihovny, již
určil jako sice zrcadlově otočené, avšak dosti přesné a věrohodné vyobrazení mikulovské-
ho hradu z druhé poloviny 15. století.²³

Při stavebněhistorickém průzkumu Udírenské a britové věže v roce 2019 byla dendro-
chronologicky datována dubová posuvná závora v ostění niky portálu v přízemí britové
věže k roku 1432/1433 (určeno mýcení kmene).²⁴ Vydřevená kapsa pro závora je vyzděna
v nedotčeném kamenném zdivu, k výdřevě je dotažena autentická primární omítka. Do-
datečné osazení závory nebo její výměna se ze stavebnětechnického hlediska jeví jako
neproveditelná. Datace tudíž určuje dobu výstavby britové věže do třicátých let 15. století,
čemuž odpovídá i tvarosloví sedlového portálu s přesekávanou profilací na schodišti
k poslednímu podlaží věže.

Stavební vývoj předhradí (II. nádvoří) ve středověku

Je nutno předeslat, že v následujícím výkladu je řada hypotéz. Některé se možná v budouc-
nu podaří potvrdit nebo vyvrátit, mnohé však zůstanou hypotézami nejspíš napořád. Hrad
v Mikulově byl postaven na kopci, který netvořil jednolitý skalní masiv. Podobně jako

²⁰ Viz VARHANÍK, Jiří: Britové věže pozdního středověku v Čechách a na Moravě, *Archaeologia historica*, roč. 20 (1995), s. 339–353, zvl. s. 342.

²¹ Viz SAMEK, Bohumil: Umělecké památky Moravy a Slezska. Svazek II: J–N, Praha 1999, zvl. s. 484–485.

²² Viz PLAČEK, Miroslav: Ilustrovaná encyklopedie moravských hradů, hrádků a tvrzí, Praha 2001, zvl. s. 381–383; PLAČEK, Miroslav – ŠIMEČEK, Pavel – SKÁLOVÁ, Veronika: *Copuli lapidum III. Hradky a hrádky v povodí Dyje a Jevišovky*, Brno 2008, zvl. s. 48–50. Z těchto závěrů pak byly odvozeny komentáře v re-
centní historické literatuře. Viz ŠIMŮNEK, Robert (ed.): *Historický atlas měst České republiky*. Svazek 25: Mikulov, Praha 2012; SVOBODA a kol., c. d., zvl. s. 50 a 59; BRICHTOVÁ, Dobromila: Zámek Mikulov, Mi-
kulov 2002 a BRICHTOVÁ, Dobromila: Zámek Mikulov, Mikulov 2015 (2., přepracované vydání).

²³ Viz HORTVÍK, Václav: Nejstarší mikulovská vyobrazení, *Jižní Morava*, roč. 40 (2004), s. 37–80. Samotná
mědirytina pochází podle vyobrazených zbraní z druhé poloviny 16. století. Její předlohou se zřejmě
stal kontrastik neznámé pozdně gotické veduty Mikulova, doplněný dodatečně o vojsko v soudobé zbro-
ji 16. století. Mědirytina se pak stala předlohou další veduty vydané roku 1638 s chybným označením
Cymburg. Následně vedutu analyzoval v kontextu stavebního vývoje hradu a zámku. Viz HORTVÍK,
Václav: Gotická podoba mikulovského hradu, *Jižní Morava*, roč. 42 (2006), s. 7–30.

²⁴ Viz KYNCL, Tomáš: Výzkumná zpráva č. 018–19. Dendrochronologické datování dřevěných konstruk-
čních prvků z britové a Udírenské věže na zámku v Mikulově, Brno 2019. T. Kyncl provedl také všechny
dále citované dendrochronologické analýzy.

vápencové kopce Pálavských vrchů měl podobu více či méně rozeklaného vápencového hřebene. Hřeben severo-jihní orientace na východě, západě i na jihu vymezovaly příkré skalní stěny. Směrem k severu klesal do sedla v místě dnešního Lormova náměstí. Lidskými zásahy byla dotčena nejprve jižní třetina hřebene. Skály byly upraveny, odtěženy, srovnány a vznikl zde mladohradištní knížecí hrad, který pak někdy po roce 1072 – na konci 11. století, případně ve století dvanáctém – zanikl. O jeho podobě a předpokládané dřevohliněné zástavbě nic bližšího nevíme.

Nejvyšší bod hřebene se nacházel přibližně v prostoru nynějšího severního zámeckého křídla. Sem bylo situováno jádro kamenného hradu ze 13. století v podobě hranolové obytné věže. Následně se věž začlenila do renesanční dělové bašty, upravené pak na raně barokní Sál předků. Ve hmotě bašty se palác zachoval do výšky patra. Z tohoto torza je viditelné jihozápadní nároží a jižní průčelí. V jižním průčelí byly snad dva otvory. Otvor s jedním dochovaným rovným armovaným ostěním mohl být průchodem na pavlač (?). Ze sousedního druhého otvoru se dochovala část kamenného záklenku okna (?) neobvyklého lukovitého tvaru.

Na skalním útesu, nesoucím raně barokní objekt Sálu předků, stál původně hradní palác. (foto Daniel Kamenár)

Z nejvyššího útesu vybíhala k východu příčná skalní rozsocha. Výběh byl zčásti přerušen úzkou rozsedlinou, která byla po úpravě využita jako Skalní brána do hradu. Z nejvyššího bodu hřeben klesal k nynějšímu II. nádvoří. V dochované podobě tvoří II. nádvoří nevelké prostranství vymezené upravenou skalní stěnou útesu s hradním palácem (Sálem předků) a podstatně nižším samostatným skalním sukem, na němž stojí britová věž. Při pohledu na tuto terénní konfiguraci se nabízí hypotéza, že celé nádvoří zprvu vyplňoval jednolitý masiv a nádvoří vzniklo jeho odtěžením. Byl z něho ponechán

a domodelován samostatný skalní suk jako pendant britové věže. Odtěžený materiál se přímo na místě použil k výstavbě britové věže a zřejmě i Udírenské bašty. Hypotéza by vysvětlovala relativně pozdní dobu výstavby britové věže v 15. století. Až do rozšíření palných zbraní bylo hradní jádro na vrcholu strmé skály prakticky nedobytné a žádné předhradí na severu nebylo zapotřebí. Použití palných zbraní si však vynutilo změnu – bylo nezbytné pozice obláhatelů co nejvíce oddálit, vytvořit předpolí a hrad ochránit před ostřelováním.²⁵ Důvodem výstavby britové věže a celého severního předhradí kolem roku 1433 bylo tedy nepochybně rozšíření palných zbraní a přímým popudem nejspíše vypálení Mikulova husity roku 1426.²⁶

Britová věž na skalním suku nemohla stát osamoceně, její výstavba ve třicátých letech 15. století musela být spojena s vybudováním a ohrazením celého předhradí. Na východě hradba probíhala v linii obvodové zdi důstojnického traktu a na severovýchodě navazovala v místě kulísové brány z I. nádvoří na britovou věž. Věž má tři podlaží a na vrcholu otevřený ochoz s cimbuřím. Přízemí je přístupné z novověkého ochozu se zděnou poprsní, kam vede schodiště od přílehlé knihovny. Ve vstupu do přízemí je kamenný hrotitý portál s průběžným okosem ostění, zasazený v pravoúhlém rámu pro padací můstek. Nad portálem nejsou žádné otvory pro kladky. Můstek nevelkých rozměrů se tedy zvedal přímo pomocí provazu nebo ručně. S vyzdéním novověkého ochozu zřejmě souvisí to, že stojky portálu se ve spodní části nad kamenným prahem nedochovaly v intaktní podobě. Jsou podezděné kamennými bloky. Vlevo od portálu se v úrovni těchto bloků v plášti věže nachází dosud nepovšimnutý zazděný trám, který může být pozůstatkem původního dřevěného ochozu.²⁷ Jinudy než z ochozu nebyla věž přístupná a tento vnitřní ochoz byl součástí ohrazení předhradí.²⁸ Vstup do přízemí věže zajišťovala kromě padacího můstku vnitřní posuvná závora v ostění dveřní niky. Kupolová klenba přízemí se širokými pravoúhlými žebry z cihel je zřejmě pozdně gotická z doby stavby

Hrotitý kamenný portál do přízemí britové věže, osazený v pravoúhlé vpadlině pro padací můstek. Ve špaletě dveřního výklenku je posuvná závora, která byla dendrochronologicky datována do roku 1432/1433. (foto Pavel Borský 2019)

²⁵ Obecně k vlivu husitských válek s rozšířením palných zbraní na vývoj fortifikací MENCLOVÁ, Dobroslava: Vliv husitských válek na pozdně gotickou fortifikační architekturu, *Umění*, roč. 9 (1961), s. 433–471.

²⁶ SVOBODA a kol., c. d., zvl. s. 74. Hrad dobyt nebyl, což však nemusí vypovídat o kvalitě jeho tehdejšího opevnění, ale spíše o strategii a rychlosti tažení.

²⁷ Trám se pro malý počet letokruhů nepodařilo dendrochronologicky datovat.

²⁸ Zastřešený ochoz, vyložený i na vnější stranu hradby jako podsebití, mohl být dle nejstaršího vyobrazení hradu i na koruně hradební zdi.

Udírenská bašta v pohledu od severu. Pod střechou jsou patrné dozděné proluky cimbuří a jediná v celistvosti dochovaná kamenná klíčová střílna osazená v poprsní proluky. (foto Pavel Borský 2019)

s dozděným cimbuřím. Lze předpokládat, že původně byla věž ve všech podlažích plochostropá. Z úrovně patra vedl průchod na ochoz při vnitřní straně věže. S jeho konstrukcí snad souvisejí dva kamenné krakorce v patě průchodu.³¹ Ochoz vedl k bráně i druhým směrem k paláci. Za Udírenskou věží se ohrazení předhradí napojovalo na hradní palác. V tomto úseku se hradba později využila jako vnější zeď raně barokního schodiště vedoucího od divadla k Sálu předků. Na schodišti jsou dodnes zachované dvě sklopené střílny v podobě zazděných výklenků, které byly obsluhovány ze zaniklého vnitřního ochozu a umožňovaly postřelování předpolí při patě hradby.

V patře bašty jsou na severu a jihu větší komorové klíčové střílny určené pro těžší kusy zajišťující flankování. Na ochozu s cimbuřím byly v prolukách vyzděny od podlahy ochozu přibližně do poloviny výšky stínek poprsně. V nich se nacházely menší klíčové střílny, dodnes v různých torzech dochované ve všech šesti prolukách. V úrovni poprsní vynášely později odřezané trámové konzoly předpokládanou roubenou zástěnu před průčelím.³²

věže. Přízemí a první patro spojuje schodiště v síle zdi. Úroveň prvního patra odpovídá původní úrovni, výše už byla věž ve 20. století přepatrována.²⁹ Ve vyústění horního schodiště v síle zdi na ochoz s cimbuřím je druhotně osazený kamenný sedlový portálek, otočený přetínanou profilací záklenku do schodiště. Světlost portálu však odpovídá úzkému schodišti a portálek k vybavení věže jistě patřil. Je otázka, zda byla věž vůbec kdy zastřešená, byť to nejstarší vyobrazení hradu naznačuje. Dochované cimbuří je asi přezděné. V několika stínkách jsou výklenky, ale střílna se nezachovala žádná.

Brána do předhradí se nacházela mezi břitovou věží a Udírenskou baštou na místě knihovny (původně raně barokního divadla Františka z Dietrichsteina). Bašta určená k její ochraně musela být proto od počátku součástí předhradí. Je tedy stejného stáří jako břitová věž, což tvrdil již J. Hyzler. Dvoupodlažní tříčtvrtěválnová věž nebyla na vnitřní straně otevřená do předhradí. V dochované podobě je přízemí i patro klenuté.³⁰ V půdním polopatře pod kuželovou střechou je ochoz

²⁹ Úprava se uskutečnila v osmdesátých letech 20. století bez stavební dokumentace. Na věž byl dle pamětníků osazen pomocí vrtulníku nový vlajkový stožár.

³⁰ V zaklenutých prostorách byly barokní udírny, z čehož pochází tradiční označení věže.

³¹ Lze uvažovat i o izolované podestě na krakorcích, k níž vedlo z nádvoří venkovní dřevěné schodiště.

³² Konstrukci z jilmu nelze dendrochronologicky datovat. Pro malý počet letokruhů se stejně tak nepodařilo datovat nosníky samonosného lešení, které se v plášti bašty zachovaly. K roubeným zástěnám ve fortifikační architektuře naposled RAZÍM, Vladislav: Řeč středověké fortifikační architektury, terminologie a její souvislosti, Praha 2018, zvl. s. 124–126.

Vyobrazení mikulovského hradu z druhé poloviny 15. století. Zrcadlově otočeno podle V. Hortvíka. Převzato z: HORTVÍK, Václav: Nejstarší mikulovská vyobrazení, Jižní Morava, roč. 40 (2004), s. 37–80. Předlohou mědirytiny se zřejmě stal kontratisk neznámé pozdně gotické veduty Mikulova, doplněný dodatečně o vojsko v soudobé zbroji 16. století.

V zástěně byly vyřezané další střílny. Kapacita vějířové palby se tak zdvojnásobila, přičemž všechny střílny byly obsluhovány z jedné úrovně. Bašta byla asi od počátku zastřešena. Střecha byla posazená na koruně stínek a na roubené zástěně.³³ Dochovaný krov kuželové střechy byl dendrochronologicky datován do doby kolem roku 1682 (1680/1681d, 1681/1682d). Po zániku původní funkce bašty se proluky zazdily, trámové konzoly odřezaly a zástěna byla demontována. Nový krov byl usazen na dozděné koruně bašty. Dle petrografické analýzy omítek, provedené při průzkumu roku 2019, bašta nikdy nevyhořela. Je tedy možné tvrdit, že pozdně gotické zastřešení bylo vyměněno až v osmdesátých letech 17. století, kdy bašta definitivně ztratila fortifikační funkci.

Situování brány předhradí na jeho severozápadní stranu potvrzuje i zmíněná rytina z Rakouské národní knihovny. Zachycuje mikulovský hrad v pohledu od severu z Kozího vršku. Kreslíř veduty, která byla podkladem pro neznámého rytce, měl před sebou předhradí ohranené hradbou, do níž byla vetknutá britová věž s vysokou jehlancovou nebo kuželovou střechou. Hradbu zakreslil jako vysokou zeď s hrázděnými nebo roubenými zastřešenými ochozy po obou stranách věže. V čele hradby žádná brána zakreslena není. Východně od věže se hradba lomila. Lom hradby na rytině vyznačuje šikmá linie a úsek za ním je odlišně znázorněn šrafovou jako zastíněná plocha. V koutě předhradí za hradbou stál v těchto místech možná nějaký obytný objekt, jak naznačují otvory v hradbě (okna?). Za nárožím hradba vedla k nakoso postavené hranolové hradební věži poblíž Skalní brány. Samotná Skalní brána pod válcovou věží s cibulovou střechou však viditelná není, protože je skrytá za hradbou.³⁴

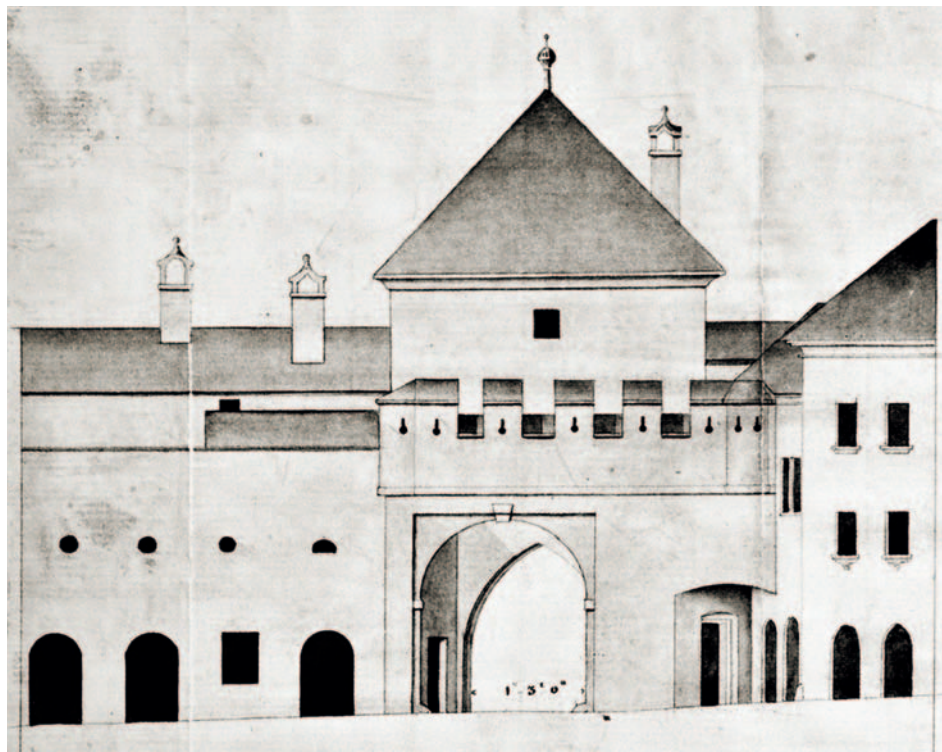
³³ Roubený věnec s vyřezanými střílnami, na němž je posazena střecha, se zachoval na baště opevnění Nového města v Českém Krumlově. RAZÍM, Vladislav, c. d., s. 121, obr. 107.

³⁴ V citované analýze veduty V. Hortvík bránu do předhradí a gotickou přístupovou cestu situoval na místo knihovny (původně divadla). Sklepení se známým desátkovým sudem pod knihovnou bylo pozůstatkem zářezu gotické cesty do terénu. Cesta dále do hradu vedla za touto bránou tunelem při západní patě skalního masivu se Sálem předků. Skalní brána pod válcovou věží při východní patě masivu vznikla podle Hortvíkova názoru až po požáru zámku v roce 1719 zaklenutím a úpravou skalní rozsedliny. Portály sem byly přeneseny údajně z původní brány na západě. Viz HORTVÍK, c. d., 2006, zv. s. 9, 13, 14. Domnívám se však, že Skalní brána přináležela již nejstarší fázi hradu, existovala od 13. století a cesta do hradu vedla vždy touto bránou.

Detail brány do předhradí na vyobrazení mikulovského hradu z druhé poloviny 15. století (viz předchozí obr.)

Západně od břitové věže se nachází válcová věž s kuželovou střechou, která je nepochybně totožná s Udírenskou baštou. Mezi břitovou věží a Udírenskou baštou se nalézá brána s pečlivě vykresleným portálem a cimbuřím. Za cimbuřím je další věž s kuželovou střechou s korouhví. Poblíž brány stojí před hradbou ještě drobný objekt. Na veduté se u brány sbíhají dvě cesty od severozápadu. Po jedné odjíždí průvod s povozy a po druhé se blíží vojsko. Cesta přímo do brány dosti strmě stoupá.

Plán Horní (Brněnské) městské brány, pořízený před její demolicí v letech 1836–1837, výřez s pohledem na bránu z předměstí. (Regionální muzeum v Mikulově, inv. č. 7 336)

Je zjevné, že brána do přehradí i městská brána byly totožné. Sestávaly z branské věže a mělkého předbraní, které bylo opatřeno cimbuřím s klíčovými střílnami ve stínkách.

Závažné zjištění vyplývá ze srovnání vyobrazení brány předhradí na rytině a plánu Horní (Brněnské) městské brány z roku 1835. Horní brána stála za kostelem sv. Václava, kde se dodnes dochoval úsek městské zdi. Dle plánu pořízeného před její demolicí v letech 1836–1837 brána sestávala z hranolové branské věže a mělkého obdélného předbraní, které bylo opatřeno cimbuřím s klíčovými střilnami ve stínkách. Vyobrazení brány předhradí je městské bráně natolik podobné, že lze konstatovat, že obě brány byly identické. Do předhradí tedy vedla brána s předbraním s cimbuřím, za nímž je na veduté střecha branské věže s korouhví. Datování opevnění Mikulova je však nejasné. Urbář z roku 1414 uvádí brány i příkop mající tehdy spíše jen symbolický význam. Skutečně funkční zděné opevnění s Dolní (Vídeňskou) a Horní (Brněnskou) bránou však vznikalo asi postupně, zejména ve druhé polovině 15. století a v první polovině 16. století.³⁵ Je dost dobře možné, že podoba horní městské brány byla odvozena od starší (?) brány předhradí ze třicátých let 15. století.

K osamocené předsunuté hranolové gotické věži na severním konci hřebene byla přistavěna křídla obytných budov až v osmdesátých a devadesátých letech 18. století. (foto Daniel Kamenár)

Brána předhradí byla chráněna Udírenskou baštou výrazně předstupující před hradbu předhradí. Do této věže se soustředila významná palebná síla, což výmluvně naznačuje její výjimečné postavení v celém fortifikačním systému souvisejícím s trasováním cesty do hradu v 15. století. Jestliže do předhradí vedl vstup od severozápadu, je otázka, zda cesta k hradu opravdu pravotočivě obtáčela celý kopec, jak tvrdil V. Richter. Mohla vést přímo od severu ze sedla v místě dnešního Lormova náměstí po západní straně vrchu. Pokud však cesta na hrad vedla z tohoto prostoru, pak vedla z neohrazeného předměstí. Protože město bylo vůči hradu otevřené, byla brána předhradí v takovém případě de facto i třetí bránou do města.

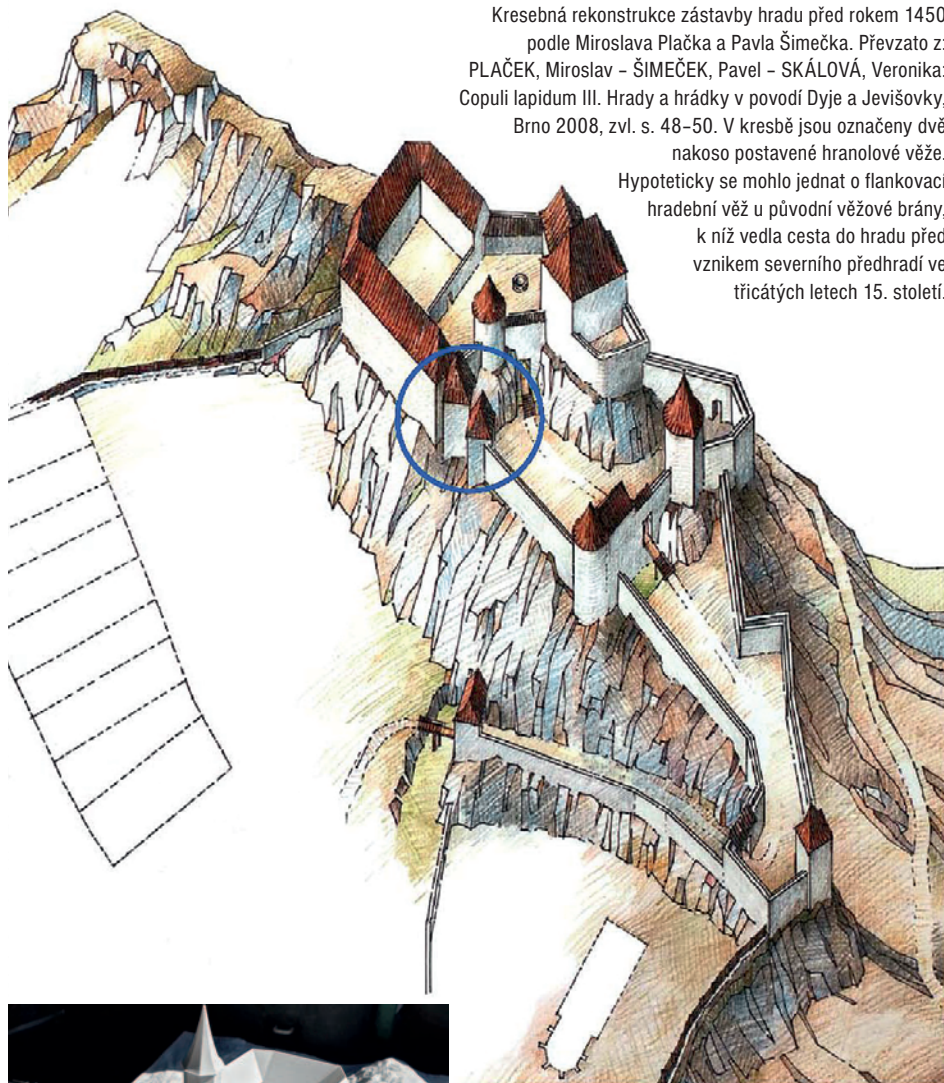
Severní třetina Zámeckého vrchu (I. nádvoří) nebyla ve středověku zastavěna. Pouze na samém konci hřebene byla současně s předhradím postavena samostatná hranolová věž jako předsunutá bašta, nejspíše spojená s předhradím parkánovou hradbou, což naznačuje i nejstarší veduta.³⁶ S přístupem do hradu však věž nijak nesouvisela, protože cesta od severu v ose hřebene a konstituování předzámčí bylo až dílem novověku.

³⁵ Viz SVOBODA, Miroslav: Opevnění města Mikulova, Jižní Morava, roč. 49 (2013), s. 156–176; RAZÍM, Vladislav: Středověká opevnění českých měst. Díl 3: Katalog Morava a Slezsko, Praha 2019, s. 170–179 (heslo Mikulov).

³⁶ Hradba se na veduté zvláště zalamuje snad podle konfigurace terénu. Stojí za pozornost, že na plánu zámku od Ferdinanda Christopfera Mosera von Filseck z let 1710–1720 je podobné nápadné zalomení ohrazení předzámčí (plán byl opakovaně publikován).

Kresebná rekonstrukce zástavby hradu před rokem 1450 podle Miroslava Plačka a Pavla Šimečka. Převzato z: PLAČEK, Miroslav – ŠIMEČEK, Pavel – SKÁLOVÁ, Veronika: Copuli lapidum III. Hradky a hrady v povodí Dyje a Jevišovky, Brno 2008, zvl. s. 48–50. V kresbě jsou označeny dvě nakoso postavené hranolové věže.

Hypoteticky se mohlo jednat o flankovací hradební věž u původní věžové brány, k níž vedla cesta do hradu před vznikem severního předhradí ve třicátých letech 15. století.

Model zástavby hradu před rokem 1450, provedený podle stavebněhistorického průzkumu zámku z roku 2019. Do předhradí vedla brána na západě po levé straně Udírenské bašty (na modelu je brána znázorněna jen schematicky). Vstup od severu vedle břitové věže ve středověku neexistoval a severní třetina Zámeckého vrchu v rozsahu I. nádvoří nebyla vůbec zastavěna. Asi až do 17. století zde byl rozeklaný skalní hřbet, na jehož konci stála předsunutá hranolová věž.

Vlevo nahoře: Podkroví severního křídla zámku. Pod novodobým krovem z poválečné obnovy se ve hmotě severního rondelu zachoval do výšky patra nejstarší hradní palác z první poloviny 13. století. Na půdě je viditelné jihozápadní nároží a jižní průčelí. (foto Pavel Borský, 2019)

Vlevo dole: Jižní průčelí hradního paláce, v němž se v úrovni patra nacházely dva otvory. Vlevo je rovné, kvádry armované ostění zaniklého průchodu (?) na předpokládanou pavlač, vpravo snad záklenek okna neobvyklého lukovitého tvaru. (foto Pavel Borský, 2019)

Vpravo: Detail ostění záklenku v jižním průčelí paláce. Patrné je propálení kamene do značné hloubky. Na ostění jsou kamenické značky. Větší spodní kříž možná kamenickou značkou nebyl a rytina měla jiný význam. (foto Pavel Borský, 2019)

Zeměpanský hrad bez věží

Zprostředkovaně se datování věží na předhradí týká úvaha o stáří válcové věže s kaplí Panny Marie a sv. Jana Evangelisty ve vlastním hradě. Podobně jako u břitové věže datování v literatuře dosahuje značného rozptýlu téměř dvou set let – od počátku 13. století (před 1218) po osmdesátá léta 14. století. Zatímco datování věže se liší, vcelku jednotně se v literatuře přijímal názor V. Richtera o dodatečné vestavbě kaple do věže. Je otázka, zda je tato hypotéza únosná. Jednalo by se o náročnou a riskantní stavební akci, při níž by byl do věže o průměru 9 m a síle stěny 1,5 m vybourán velký otvor pro arkýř s oknem. Žádný z autorů nevzal dále v potaz, že vestavbou kaple s oknem značných rozměrů na nejohroženější straně věž prakticky ztratila fortifikační význam. Není však zcela zřejmé, zda takovou funkci měla primárně vůbec mít. Nebyla postavena kolem roku 1380 i s kaplí jako symbol moci a reprezentace mikulovských Liechtensteinů, kteří za Jana I. († 1397) stáli na vrcholu? Kaple byla dle soudobých listin výlučně rodovou kaplí fundátorů, kteří vykonávali patronátní právo. V kontextu dějin Mikulova se nejednalo o podružný církevně právní detail. Liechtensteinové tím demonstrovali nezávislost

svého rodu i panství na dolnokounickém klášteře, s nímž vedli v letech 1309–1310 spor o patronát mikulovského farního kostela.³⁷ Významu kaple pro fundátory nasvědčovalo i značné diplomatické úsilí Jana I., který dosáhl výsad pro kapli nejen u olomouckého biskupa, ale přímo i u papeže.

Ostatně samotný V. Richter ke stáří válcové věže na hradě poznamenal: *Kdyby šlo v Mikulově o stavební podnik některého německého feudála, bylo by nutné klást nejstarší části hradu spíše podle válcové věže až asi do doby po polovině 13. století, v našem případě do doby Lichtenštejnů.*³⁸ Zeměpanský hrad Mikulov v polovině 13. století prostě žádnou věž neměl. Ani válcovou, ani britovou. Byl malým opěrným bodem na zemské hranici a představy o jeho složitější dispozici mohou být pouhou iluzí.³⁹

Přístup do hradu před rokem 1432

Na závěr úvah o podobě nejstaršího hradu zůstává situování vstupu před vznikem severního předhradí. Zdá se, že přístup vedl od počátku vždy Skalní bránou, protože předpokládaná přírodní průrva v bočním výběhu skalního hřebene se k takovému účelu přímo nabízela. Dochované gotické portály Skalní brány s prostým okosením nelze přesněji datovat. Mohly vzniknout už ve 13. století, ale i ve století čtrnáctém.⁴⁰ Zatím zůstala neobjasněna funkce dvou nakoso natočených hranolových útvarů na východní straně předhradí. Na kresebné rekonstrukci P. Šimečka z roku 2008 jsou znázorněny jako hradební věže. Nikdo se dosud nepozastavil nad tím, že stojí dvě těsně vedle sebe (V. Richter evidoval pouze jednu *baštu* a datoval ji do 16. století). Nabízí se možnost vyložit existenci těchto útvarů tak, že vedle nakoso postavené flankovací hradební věže stála věžová brána. Cesta na hrad se za touto bránou vzápětí stočila při patě skály doleva do průrvy Skalní brány. Pokud přijmeme hypotézu, že prostranství II. nádvoří do třicátých let 15. století vyplňoval skalní masiv, pak by vyústění cesty v koutě pod skalními stěnami spadajícími od válcové věže a od hradního paláce, bylo nejjednodušším a neefektivnějším řešením, jak přivést cestu z města do hradu. Nejstarší vstup do hradu by se tak nacházel na východní straně kopce, na straně města. Cesta by sice vedla od kostela jižním směrem, jak odhadoval V. Richter, ale neobtáčela by kopec. V souvislosti s touto úvahou stojí za pozornost, že podle zmíněného urbáře z roku 1414 nebylo náměstí při patě Zámeckého vrchu na straně hradu ještě na počátku 15. století vůbec zastavěno.⁴¹

³⁷ Ke sporu BISTRICKÝ, Jan: Spor o mikulovský patronát počátkem 14. věku, Jižní Morava, roč. 2 (1966), s. 40–44. Roku 1309 Jindřich z Liechtensteina proti klášteře razantně vystoupil. Obsadil od prosince 1308 uprázdněnou faru svým kaplanem Oldřichem a zabránil vstupu dolnokounického kanovníka Jakuba jako nového faráře. V následném dobře dokumentovaném sporu je zřetelný odpor ke klášteře zejména proto, že faru na svém panství Jindřich považoval za rodový majetek.

³⁸ Viz RICHTER – KRSEK – STEHLÍK – ZEMEK, c. d., zvl. s. 93.

³⁹ Podobně se jeví ve 13. století i hrad Břeclav s obdobnou funkcí na pomezí Moravy a Rakouska. Tamní válcová obytná věž o průměru 16,8 m z doby kolem roku 1275 (dendrochronologicky datováno) byla postavena Vilémem z Hustopečí (nikoliv Konstancí Uherskou) na ostrově v inundaci Dyje. Podle závěrů revizního stavebněhistorického průzkumu břeclavského zámku z roku 2020 mohl být válcový donjon jedinou zděnou stavbou celého hradu, který možná nebyl ani opevněn kamennou hradbou. Viz BORSKÝ, Pavel – ŠABATOVÁ, Lenka: Zámek Břeclav. Stavebněhistorická dokumentace (revize stavebněhistorického průzkumu z roku 1993), Brno 2020.

⁴⁰ U vnějšího portálu na straně předhradí je pravoúhlá vpadlina. Dnes již nelze jednoznačně potvrdit, zda se jednalo o vpadlinu pro středověkou padací mříž či most nebo zda rám vznikl při prodloužení brány o barokní tunelovitou část pod terasou, přistavěnou v 18. století. Existence vlčí jámy před bránou ve středověku je však možná a pravděpodobná.

⁴¹ Poslední historicko-topografický rozbor urbáře viz KOUDELA, Miroslav: Mikulov v roce 1414, RegioM. Sborník Regionálního muzea v Mikulově, roč. 2012, s. 30–39.

Gotický hrad Liechtensteinů

Dispoziční rozvoj hradu nastal až za Liechtensteinů. Podrobnější poznatky o tomto rozvoji nemáme a jsme odkázáni pouze na útržkovitá zjištění. Všechny možné rozborů jsou tudíž jen povšechné. Původní obytnou věž z temeni skály nahradil podsklepený nový palác na východní straně hradního areálu. Snad byl v pořadí první stavbou, ale obytné budovy vznikly postupně po celém obvodu nádvoří. Předpokládá se, že v nich bydlelo několik rodin.⁴²

Podkroví severního křídla zámku a horní část hradní věže po požáru 1945. (NPÚ – ÚOP, fototéka, inv. č. 39 100)

Po požáru se v podkroví obnažila středověká hradba spojující nejstarší hradní palác s věží. V horní úrovni nad ochozem jsou dvě střílny. Výklenky ve spodní úrovni jsou dělové komory vybudované v hradbě ve 40. letech 16. století, kdy se hrad proměnil v renesanční pevnost s dělostřeleckými baštami. Komory vznikly rozšířením středověkých střílen nebo byly v hradbě dodatečně vybourány. Menší komora vpravo je nyní zastavěná novodobým schodištěm do věže.

Podkroví severního křídla zámku po zřícení horní části hradní věže v roce 1948. (foto archiv Regionálního muzea v Mikulově) V pravém výklenku ve středověké hradbě nad ochozem je zřetelná kamenná klíčová střílna.

⁴² K tomu souhrnně PLAČEK, c. d., s. 381–383. V kresebné rekonstrukci z roku 2008 se zřejmě v této souvislosti objevila zeď, jež hradní nádvoří rozdělila přibližně v místě raně barokní arkádové chodby na dvě menší nádvoří. M. Plaček zmiňuje *nedávno vykopanou zeď, která jižní část ještě dále dělíla*. Není však jasné, na jaký nález se odvolává. Při archeologickém průzkumu v létě 2013 byla pod arkádovou chodbou zachycena gotická zeď o síle 1,2 m. Vedla však severojižním směrem a nemohla tedy dělit nádvoří ve směru západ–východ. Viz TRAMPOTA, c. d., zvl. s. 12–14.

Ve zdech barokního zámku se zachovala mohutná obvodová hradba o síle 2,4–2,8 m, kterou se areál v prostoru zaniklého hradiska opevnil. Hradba se nepravidelně zalamovala po obvodu srovnané plochy. V lomech hradby se nepostavily žádné věžice. Hlavní hradbu asi doplnila přinejmenším na jihu a na západě hradba parkánová. Hradba probíhala i mezi starým palácem a válcovou věží. Obě stavby byly jistě nějak spojené, chodbou nebo ochozem při hradbě. V podkroví severního křídla zámku se část hradby s ochozem dochovala dodnes.⁴³ Její horní část s klíčovými střílnami pochází nejspíše z doby, kdy vzniklo severní předhradí se stejnými střílnami v Udírenské baště. Ve třicátých letech 15. století bylo asi modernizováno i opevnění vlastního hradu.

Protiturecká pevnost

Nadezděné a přestavěné dělostřelecké bašty v nárožích se staly nezaměnitelnou součástí siluety zámku.
(foto Roman Fiša)

Nezaměnitelnou součástí siluety mikulovského zámku jsou mohutné bašty v nárožích, pro něž se v pramenech i v literatuře používalo nejčastěji označení rondely. J. Hyzler bašty označil za raně barokní opevnění z doby Františka z Dietrichsteina. Pouze u severní bašty, upravené na Sál předků, předpokládal goticko-renesanční stáří.⁴⁴ V mladší literatuře převládá nepochybně správný názor, že bašty vznikly v 16. století za Liechtensteinů. Po bitvě u Moháče roku 1526 a obležení Vídně roku 1529 se nebezpečí tureckého útoku

⁴³ Ochoz se střílnami je nejlépe patrný na fotografiích vyhořelého zámku z roku 1945. Poté je částečně zakryla Oplatkem přistavěná zděná chodba do věže.

⁴⁴ Viz RICHTER – KRSEK – STEHLÍK – ZEMEK, c. d., zvl. s. 122–123.

stalo přinejmenším na jižní Moravě zcela hmatatelným. Zemský sněm se už na počátku třicátých let opakovaně usnesl na tom, že *zámky, tvrze, města i kláštery všecky a zvláště pomezí* mají být opraveny, zásobeny zbraněmi, municí i potravinami a obecně připraveny na válečné tažení. Pohraničních hradů (ale i brněnského Špilberku) se týkala stejná výzva sněmu roku 1542. V roce 1544 (18. února) byly výslovně určeny pohraniční hrady a zámky pro signalizaci tureckého útoku, a to střelbou z děl a zapalováním ohňů – mezi nimi Mikulov a Děvičky.⁴⁵

Mikulovský hrad byl opevněn nejspíše ve čtyřicátých letech 16. století. Výstavbou čtyř dělostřeleckých bašt, vysunutých před hlavní hradbu, se proměnil ve hvězdovitou citadelu.⁴⁶ Protáhlé bašty se podobaly klínovitě se zužujícím torionům se zaoblenými čely, známým z italské pevnostní architektury.⁴⁷ Založení rondelů na skalnatých úbočích si vyžádalo výstavbu mohutných podnoží různé výšky, které vynášely rondely na úroveň přízemí hradu. Všechny bašty byly v baroku nadezděny, přestavěny a nezachovaly se v nich žádné autentické detaily. Můžeme jen předpokládat, že nekryté (?) plošiny rondelů byly po obvodu obehnané patřičně silnou zdí s vějířovitě rozmístěnými dělovými komorami. V každém rondelu se zřejmě nacházelo pět komor. Výjimkou byl možná severní rondel (pozdější Sál předků) na temeni skalního hřbetu. Zde nelze vyloučit rozmístění děl ve dvou úrovních. Na severozápadní straně rondelu je totiž nyní z půdy zámku přístupný ze strany sálu zazděný větší klenutý výklenek s pravoúhlým kamenným ostěním na fasádě. Stěží se mohlo jednat o okno v rondelu. Jednalo se rovněž o dělovou komoru, která se ale nacházela vysoko (nyní nad klenbou sálu) nad komorami v přízemí rondelu, kde byly střílny později využity pro okna a vstupy do Sálu předků.⁴⁸

Dodatečné opevnění hradu se nemezilo jen na rondely. Na nejhroženější severní straně hradu se vybudovaly i další pozice pro děla. V podkroví severního křídla se v popsaném úseku středověké hradby, vedoucím od nejstaršího paláce k válcové věži s kaplí, dochovaly dvě dělové komory s většími obdélnými střílnami téměř v původní podobě. Nacházejí se ve spodní části hradby pod ochozem. Ve stěnách a v podlaze jedné komory jsou žlábkové po trámčích, které shořely v roce 1945.⁴⁹ Zaniklé konstrukce snad sloužily k lafetování děla.⁵⁰

⁴⁵ K agendě týkající se obrany moravské hranice viz JANIŠOVÁ, Jana – JANIŠ, Dalibor: Protiturecká obrana moravských hranic v agendě zemského sněmu v první polovině 16. století, in: Hranice na jižní Moravě a její obrana od doby římské. XXX. mikulovské sympozium. 22.–23. října 2008 (ed. Miroslav Svoboda), Brno – Břeclav 2008, s. 193–209.

⁴⁶ K datování přestavby mikulovského hradu do doby kolem 1540 se naposledy přiklání PLAČEK, Miroslav: Nízký zámek (dolní hrad) v Plumlově v rámci liechtenštejnských fortifikačních aktivit, in: Dějiny staveb. Sborník příspěvků z konference Dějiny staveb 2015 (ed. Petr Rožmberský), Plzeň 2015, s. 9–17. Ve zdi rondelu se Sálem předků se v podkroví na severozápadní straně bašty zachoval nosník lešení, který se však nepodařilo dendrochronologicky datovat.

⁴⁷ Baštu tvarově identickou s mikulovskými rondely lze nalézt na hradě Krásna Hôrka v okrese Rožňava na Slovensku. Vznikla před polovinou 16. století po ofenzivě Turků, kteří do roku 1544 dobyli téměř celou Novohradskou stolicí. Viz PLAČEK, Miroslav – BÓNA, Martin: Encyklopedie slovenských hradů, Praha 2007, s. 162–165, též s. 44.

⁴⁸ Snad se jednalo o dělovou komoru určenou k postřelování severozápadního sektoru před pevností. Ve vyšší úrovni byla umístěna kvůli přestřelování Udírenské bašty, která v tomto směru stojí.

⁴⁹ Neshořelé zbytky nebylo možné dendrochronologicky datovat, protože jsou z akátu.

⁵⁰ Komory jsou podobné dělovým komorám v horních patrech Kotnovské věže v Táboře. Horní část této věže vznikla podle dendrochronologického datování kuláčů lešení k roku 1542. Ke Kotnovské věži VARHANÍK, Jiří: Kotnovská věž v Táboře, Průzkumy památek, roč. 4 (1997), sv. 2, s. 51–56; TÝŽ: K možnostem datování fortifikační architektury, in: Dějiny staveb 2001. Sborník příspěvků z konference Dějiny staveb 2001 (ed. Jan Anderle – Milena Hauserová), Plzeň 2001, s. 190–193; TÝŽ: Obrana středověkého hradu palnými zbraněmi, Archaeologia historica, roč. 27 (2002), s. 125–138. V Mikulově byly klenby komor druhotně omítnuty a nelze potvrdit existenci větracích průduchů odsávajících kouř výstřelu, které se v Táboře zcela ojediněle zachovaly. J. Varhaník v této souvislosti jmenuje slovenské protiturecké pevnosti Červený Kameň, Plavecký hrad a Branč s odvětrávanými dělovými komorami. Srov. PLAČEK – BÓNA, c. d., s. 43–44 a příslušná hesla.

Podkroví severního křídla zámku. Dělová komora ve spodní části středověké hradby poblíž hradní věže. Ve stěnách jsou žlábkové po vyhořelých dřevěných konstrukcích, které snad sloužily k lafetování děla. (foto Pavel Borský, 2019)

V severovýchodním koutě předhradí byla postavena drobnější bašta se zaobleným čelem proti městu.⁵¹ Součástí opevňovacích prací bylo možná i dokončení (?) zděné městské hradby. Městská hradba probíhala v dochovaném úseku za kostelem sv. Václava a podle vyobrazení ze 17. století se připojovala k pozdně gotické věži na severním konci hřebene. V téže době vystavěli Liechtensteinové před hradem Děvičky pětibokou baštu, která byla bateriovou věží s dělovými komorami ve dvou úrovních. Na první pohled se zdá, že stejnou funkci měla i tzv. Prašná věž (Pulverturm) na Kozím vršku před mikulovským hradem. Je však otázka, zda tato bašta

Kamenné ostění zazděného pravoúhlého otvoru na severozápadní straně severního rondelu se Sálem předků v horní třetině jeho dochované výšky. Stav po požáru 1945. (foto archiv Regionálního muzea v Mikulově)

⁵¹ Na jejím místě stála v koutě předhradí u hradby nějaká budova nejspíše již ve středověku.

Podkroví severního křídla zámku. Zazděný otvor na severozápadní straně severního rondelu v úrovni nynějšího podkroví křídla. Jednalo se o další dělovou komoru určenou k postřelování severozápadního sektoru před pevností. (foto Pavel Borský, 2019)

Podkroví severního křídla zámku. Detail interiéru dělové komory v horní části severního rondelu – zazdívka na straně klenby Sálu předků. (foto Pavel Borský, 2019)

nebyla svým tvarem a vybavením přece jen ještě středověkým předsunutým opevněním a nevznikla souběžně se severním předhradím již v 15. století.⁵²

Záhy po proměně středověkého hradu na renesanční pevnost liechtensteinská éra v Mikulově skončila. Roku 1560 prodal Kryštof IV. z Liechtensteina tři čtvrtiny Mikulova Ladislavu Kerečinovi, poslední čtvrtina pak byla zastavena. Roku 1571 ji koupil Ladislavův

Takzvaná Prašná věž na Kozím vršku (foto archiv Regionálního muzea v Mikulově)

⁵² K baště na Děvičkách poprvé MENCLOVÁ, Dobroslava: Děvičky, Brno 1966. K pochybnostem o soudobém datování bašty na Děvičkách a na Kozím vršku viz PLAČEK, Miroslav: Externí fortifikace moravských hradů, *Archaeologia historica*, roč. 27 (2002), s. 139–154, zvl. s. 141.

syn Kryštof z Kerečina a scelil mikulovské panství s hradem ve svých rukou. Po smrti Kryštofa z Kerečina připadl Mikulov jako odumřelé léno císaři Maxmiliánovi II., který jej převzal po jednání s věřiteli roku 1574. Zmíněnou čtvrtinu statku prodal císař roku 1575 Adamovi z Dietrichsteina a zbylé díly mu udělil téhož roku opět jako léno s právem odúmrti ve prospěch panovníka. Roku 1577 Rudolf II. propustil svého hofmistra Adama z manství a Mikulov se stal svobodným statkem v majetku erbu dvou vinařských nožů. Adam z Dietrichsteina (1527–1590) se stal zakladatelem mikulovské knížecí větve rodu, které Mikulov patřil až do 20. století.

Pavel Borský

Mikulov Castle until the middle of the 16th century

The medieval castle built above the town of Mikulov largely disappeared into the walls of an early Baroque chateau from the 17th century, rebuilt after a fire in 1719. In 2019, the author of the article prepared a historical building survey of two authentic medieval buildings in the chateau complex: the Wedge tower and the Smokehouse bastion on the outer bailey of the former castle. In the same year a survey of the entire complex was completed with a revision of existing views on the genesis of the castle buildings.

The original manor castle from the first half of the 13th century was only a small stronghold on the Austrian-Moravian border. It was in the form of a simple tower built on a steep cliff without other fortification. The tower with the chapel of the Virgin Mary and St. John the Baptist was added around 1380 as a representation symbol of the Mikulov Liechtensteins, who stood then at the peak of their power. The original entrance to the castle was located on the side of the city and led to the Rock Gate.

The outer bailey with two defensive towers was not built until the 1430s in connection with the expansion of firearms. The direct incentive for the construction of the outer bailey may have been the invasion of Mikulov by the Hussites in 1426. A new gate to the castle was built between the towers. It consisted of a shallow forecourt and a gate tower and was identical to the Upper Gate of the city fortifications. At the end of the Liechtenstein era in the 1640s with the construction of four artillery bastions extending from the main wall, the castle was transformed into a star-shaped fortress designed to face the Turkish threat.